

Ďalšie vzdelávanie učiteľov v centre záujmu andragogickej pedeutológie

CTIBOR HATÁR¹, SOŇA GROFČÍKOVÁ²

Katedra pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa
Drážovská 4, 949 74 NITRA, Slovenská republika
chatar@ukf.sk¹ - sgrofcikova@ukf.sk²

Kľúčové slová: učiteľ, ďalšie vzdelávanie, celoživotné vzdelávanie, vzdelávanie dospelých, formy ďalšieho vzdelávania učiteľov, andragogická pedeutológia, edukológia, funkcie ďalšieho vzdelávania, sebvzdelávanie učiteľov.

Abstrakt: Predkladaná štúdia má teoreticko-metodologický a strategicko-koncepčný charakter. Prezentuje aj niektoré partikulárne výstupy jedného z autorov¹ z riešenia vedecko-výskumnej úlohy VEGA č.1/2644/05. Analyzuje ďalšie vzdelávanie učiteľov v podmienkach Slovenskej republiky v kontexte platnej školskej legislatívy. Poukazuje na funkcie ďalšieho vzdelávania dospelých, ako aj na sebvzdelávanie učiteľov ako prostriedok kariérneho rastu z pohľadu novokoncipujúcej sa andragogickej disciplíny, t. j. andragogickej pedeutológie.

HATÁR C., GROFČÍKOVÁ S.: **Further teachers' education in the centre of attention of andragogical pedeutology**

Key words: teacher, further education, lifelong education, adult education, forms of further teacher education, functions of further education, andragogical pedeutology, educology, self-education of teachers

Abstract: Presented study has a theoretical-methodological and strategic-conceptual character. There are presented some particular outcomes from scientific research VEGA no. 1/2644/05. There are also analyzed another forms of teachers' education in Slovakia, in conditions of our school legislation, functions of further adult education and self-education of teachers as a component of career development from the view of a new establishing discipline – andragogical pedeutology.

Ďalšie vzdelávanie dospelých – štvrtý pilier celoživotného vzdelávania

V súčasnej postmodernej a prevažne technokraticky sa rozvíjajúcej spoločnosti si čoraz častejšie než po iné roky uvedomujeme, že výchova a vzdelávanie (edukácia) predstavujú jeden z hlavných nástrojov predikujúcich nielen ekonomický rast spoločnosti, ale sledovanie individuálnych zámerov človeka. Pomocou (seba)výchovy a (seba)vzdelávania možno zvyšovať životnú úroveň človeka, uľahčiť mu prežívanie zložitých i bežných životných situácií, kultivovať jeho osobnosť, vytvárať priestor pre seba realizáciu a sebaaktivizáciu atď.

Výchova, ako špecificky ľudská činnosť, integrálnou súčasťou ktorej je aj samotné vzdelávanie, sprevádza človeka od narodenia až po koniec jeho pozemskej životnej púte. Vo výchovnom a socializačnom procese sa človek stáva sociálnou bytosťou. Výchova pripravuje ľudského jednotlivca pre jeho individuálny život, ako aj pre optimálne plnenie rôznych sociálnych rolí vo verejnom, resp. spoločenskom živote. Každý dospelý intaktný človek je okrem iného schopný tvorivo zasahovať do diania spoločnosti a aktívne participovať na jej pretváraní a napredovaní. Tento druh vonkajšej aktivity je dôsledkom správnej, tvorivej, osobnosť človeka rozvíjajúcej výchovy, ktorá nesleduje len spoločenské, ale predovšetkým individuálne ciele (záujmy).

Už v úvode našej štúdie sme sa zmienili o tom, že výchova prebieha od narodenia človeka až po jeho smrť, t. z. že z hľadiska ontogenetického sú výchova a vzdelávanie celoživotnými procesmi. V literatúre sa môžeme stretnúť s nesprávnymi interpretáciami pojmu celoživotné vzdelávanie. Často krát býva označované ako synonymum k pojmu ďalšie vzdelávanie, či vzdelávanie dospelých. S istotou však môžeme konštatovať, že tomu tak nie je. D. Kulich (1998) definuje **vzdelávanie dospelých** ako neoddeliteľnú súčasť celoživotného vzdelávania, ktorá sa vzťahuje výlučne na dospelé osoby a poskytuje im možnosť zvyšovať, rozširovať, dopĺňať alebo meniť už získané vzdelanie, resp. rozvíjať svoju osobnosť z pohľadu svojich vlastných záujmov. Z predchádzajúceho nám teda vyplýva, že zastrešujúcim pojmom je **celoživotné vzdelávanie**, t. j. vzdelávanie v priebehu celého života. G. Porubská (2005, s. 26), uznávaná slovenská andragogička, pojednáva o štyroch pilieroch celoživotného vzdelávania:

- ◆ povinné základné vzdelávanie,
- ◆ stredoškolské vzdelávanie,
- ◆ vysokoškolské vzdelávanie,
- ◆ nadväzujúce ďalšie vzdelávanie.

Ďalšie vzdelávanie, štvrtý pilier celoživotnej edukácie, umožňuje človeku a teda aj samotnému učiteľovi pripraviť sa na získanie určitého stupňa vzdelania, doplniť, rozšíriť, prehĺbiť si svoje už nadobudnuté vzdelanie, prípadne zmeniť svoju kvalifikáciu a zároveň uspokojovať svoje záujmy a potreby (Porubská, 2005).

Nazdávame sa, že ak si chce dospelý človek udržať určitý životný štandard, úroveň rozumových i nonkognitívnych schopností, osobitne za dôležité to považujeme v učiteľskej profesii, kedy učiteľ neustále musí reflektovať zmeny v oblasti vedy, techniky, umenia a telovýchovy, aby dokázal svojim žiakom sprostredkovať vždy nové, objektívnu realitu odrážajúce skutočnosti, sa musí aktívne vzdelávať (učiť) po celý svoj život. Osobitnú pozornosť si zasluhujú aj rôzne sociálne a výchovné problémy detí v rodine, škole i v mimoškolských zariadeniach, ktoré nadobúdajú zo dňa na deň vzrastajúcu tendenciu, a nepriamo nútia učiteľa či vychovávateľa k tomu, aby siahol po odbornej literatúre alebo absolvoval odborný seminár, ktorý by ho svojim spôsobom usmernil a pomohol mu nájsť alternatívu riešenia tých-ktorých ťažkostí.

Na základe predchádzajúcich myšlienok možno konštatovať, že ďalšie vzdelávanie učiteľov sa môže týkať dvoch základných sfér:

- ◆ **súkromnej** – to znamená, ak sa učiteľ vzdeláva a tým uspokojuje svoje vlastné (vzdelávacie) potreby, záujmy, resp. ak vzdelávaním sleduje záujmy svojho individuálneho života (napr. rodinného);
- ◆ **verejnej** – to znamená, ak sa učiteľ vzdeláva a tým sleduje záujmy svojho spoločenského či profesijného života (napr. aby sa mu ľahšie riešili problémy na pracovisku).

Problematickou ďalšieho zvyšovania, rozširovania, prehĺbovania či nadobúdania novej pracovnej kvalifikácie, ako aj záujmovým vzdelávaním učiteľov sa zaoberá relatívne nová disciplína andragogickej vedy, t.j. **andragogická pedeutológia**. Ide o aplikované odvetvie andragogiky, ktorá patrí z hľadiska metodologického spolu s pedagogikou do širšieho tzv. kmeňového vedného odboru, nazývaného edukológia – výchovoveda. Andragogická pedeutológia kladie zvýšený dôraz predovšetkým na (seba)výchovu a (seba)vzdelávanie edukátorov, na funkcie edukácie učiteľov, ciele, metódy, formy a prostriedky výchovy a vzdelávania učiteľov, lektorov, vychovávateľov, majstrov odbornej výchovy, výchovných poradcov atď. Andragogická pedeutológia pristupuje k riešeniu týchto otázok inter- a transdisciplinárne z aspektu teoretického, pragmatického, strategicko-koncepčného i vedecko-výskumného. Aj týmto spôsobom prispieva k zvyšovaniu kreditu učiteľskej profesie a k jej spoločenskej prestíži.

Funkcie ďalšieho vzdelávania dospelých

Inštitucionálna (intencionálna, zámerná), ale aj funkcionálna edukácia dospelých má svoje individuálne, komunitné i (celo)spoločenské opodstatnenie a zacielenie. Výchovou a vzdelávaním sledujeme takmer vždy určité autonómne a heteronómne ciele. Na základe toho sa teda domnievame, že ďalšie vzdelávanie dospelých – učiteľov prispieva na jednej strane k **rozvoju osobnosti dospelého človeka** (aspekt individuálno-osobnostný) a na strane druhej k **rozvoju ľudského kapitálu** (aspekt spoločensko-profesijný). Sme zásadne toho názoru, že nie je správne ak sú striktné uprednostňované spoločenské záujmy pred záujmami jednotlivca. Oba tieto aspekty symbolizujú dve strany jednej mince. Treba preto v istej syntéze zohľadňovať tak potreby jednotlivcov, ako aj celej spoločnosti a smerovať tak k určitému sociálnemu konsenzu.

Z hľadiska vzťahu vzdelávania dospelých k povinnému školskému vzdelávaniu môžeme hovoriť o dvoch základných funkciách edukácie dospelých:

1. **náhradná funkcia** – jej podstata spočíva v tom, že dospelému človeku sa vytvára nová príležitosť nadobudnúť určitý stupeň vzdelania, prípadne uspokojiť svoje vlastné vzdelávacie potreby, ktoré sa stali manifestnými až potom, keď vstúpil do pracovného pomeru (procesu);
2. **vlastná (pokračovacia) funkcia** – základ tu tvoria také intelektuálne potreby dospelých jednotlivcov, ktoré presahujú program školy a sú spravidla späté s profesiou, verejným alebo súkromným životom toho-ktorého človeka (Porubská, 2005, s. 100).

Inú klasifikáciu funkcií výchovy a vzdelávania dospelých môžeme nájsť v prácach F. Urbanczyka. Tento vo svojom členení uplatnil kritérium vzťahu dospelého k životu v spoločnosti a rozčlenil funkcie edukácie dospelých populácie do nasledovných skupín:

1. **adaptačná** – umožňuje dospelému človeku ľahšie sa adaptovať na nové sociokultúrne a ekonomické podmienky, ale zároveň aj tieto podmienky ďalej tvorivo pretvárať;
2. **integračná** – prostredníctvom nového systému poznatkov, ktoré sa v edukačnom procese transformujú na vedomosti, zručnosti a návyky je dospelý človek schopný ľahšie sa začleniť do pracovného i spoločenského prostredia;
3. **kompenzačná** – umožňuje dospelému vynahradiť si to, na čom sa v minulosti nemohol zúčastňovať z rozličných subjektívnych či objektívnych príčin (napr. záujmové vzdelávanie vo svojom voľnom čase pre nedostatok finančných prostriedkov), resp. odstraňuje u dospelého pocit menejcennosti, ktorý môže byť dôsledkom nepriaznivého vplyvu postmodernej spoločnosti;
4. **popularizačná** – máme na mysli sprostredkovávanie rôznorodých informácií z rozličných oblastí spoločenského a ľudského bytia tak na národnej, ako aj medzinárodnej úrovni;
5. **ekonomická** – systém nových poznatkov otvára dospelému človekovi bránu na trh práce, umožňuje mu ľahšie zvládať pracovné situácie a taktiež prispieva k možnému kariérenému postupu;

Široký repertoár funkcií, o ktorých sa zmieňuje F. Urbanczyk, uzatvára ešte **politická, konzervatívna a konštruktívna funkcia edukácie dospelých** (Urbanczyk, 1970, in: Porubská – Ďurdiak, 2005, s. 100).

Spravidla každý vzdelaný dospelý človek si v plnej miere uvedomuje, že s vedomosťami, zručnosťami a návykmi, ktoré nadobudol za svojich školských čias si už v dnešnej dobe nevystačí, preto sa často krát ďalej

vzdeláva v rámci systému školskej, mimoškolskej alebo podnikovej (firmy, organizácie, zariadenia, inštitúcie) výchovy a vzdelávania dospelých.

Formy ďalšieho vzdelávania učiteľov v podmienkach Slovenskej republiky

Požiadavka ďalšieho vzdelávania učiteľov je v našej súčasnej spoločnosti vysoko aktuálnou témou. Ukončením vysokoškolského vzdelania sa tento proces pre učiteľov nekončí, naopak je dôležité, aby učiteľ i naďalej sledoval progres vo svojom odbore, rozvíjal svoje profesijné a pedagogické kompetencie i spôsobilosti. Legislatívne je tento proces ďalšieho vzdelávania pedagogických pracovníkov ošetrený vyhláškou Ministerstva školstva SR č. 42/1996 Z. z. Vyhláška upravuje organizáciu, obsah, rozsah a formy ďalšieho vzdelávania pedagogických pracovníkov. I keď sa vo vyhláške hovorí všeobecne o pedagogických pracovníkoch, v našej štúdií sústreďujeme pozornosť len na učiteľov, preto budeme analyzovať jednotlivé formy práve z pohľadu učiteľov. **Vyhláška MŠ SR č. 42/1996 Z. z. o ďalšom vzdelávaní pedagogických pracovníkov** zahŕňa nasledovné formy ďalšieho vzdelávania učiteľov:

1. Uvádzanie začínajúcich pedagogických pracovníkov do praxe

Túto formu organizuje škola aj v spolupráci s metodickým centrom alebo inými vzdelávacími organizáciami. Začínajúci učitelia tak za pomoci uvádzajúceho učiteľa získavajú praktické skúsenosti, ktoré im pomáhajú adaptovať sa v konkrétnych i špecifických podmienkach školy. Uvádzanie do praxe trvá jeden rok od nástupu absolventa do školy (do pracovného pomeru) a končí záverečným hodnotením učiteľa pred trojčlennou komisiou, ktorú vymenúva riaditeľ školy. V prípade, že začínajúci učiteľ bol neúspešný, môže sa uvádzanie zopakovať v nasledujúcom, druhom roku praxe. Študenti učiteľských odborov už počas vysokoškolskej prípravy dostávajú teoretické základy z pedagogických disciplín, ktoré aplikujú vo výstupovej a súvislej praxi. Práve počas praxe by mali nadobudnúť okrem iného aj zručnosti v administrácii školských dokumentov. I napriek tomu, v prieskumoch medzi študentmi i absolventmi sa neustále potvrdzuje, že ich pripravenosť na administratívne a organizačné práce v škole je nedostatočná a spôsobuje im často problémy. Preto pre začínajúcich pedagógov je takáto forma prípravy v prvom roku potrebná a nevyhnutná. Začínajúci učiteľ zodpovedá za svoju prácu od začatia pracovného pomeru, preto hlavnou funkciou uvádzajúceho učiteľa zostáva pomoc pri organizačných, administratívnych, výchovných a iných problémoch, ktoré sa môžu v práci začínajúceho učiteľa vyskytnúť.

2. Príprava vedúcich pedagogických pracovníkov

Príprava je zabezpečovaná metodickými centrami, Štátnym pedagogickým ústavom, vzdelávacími organizáciami v spolupráci s pedagogickými fakultami a trvá spravidla dva roky. Učitelia majú možnosť touto formou získať nové, aktuálne poznatky z oblasti riadenia, pedagogiky a psychológie. Ukončenie prípravy sa realizuje obhajobou záverečnej práce a pohovorom pred päťčlennou komisiou. O absolvovaní prípravy a úspešnom ukončení sa vydáva osvedčenie. Podmienkou na prihlásenie sa na túto formu vzdelávania je absolvovanie I. kvalifikačnej skúšky, ktorú upravuje **Vyhláška MŠ SR č. 41/1996 Z. z. o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických zamestnancov**. I. kvalifikačnú skúšku môže absolvovať každý učiteľ, ktorý dosiahol vysokoškolské vzdelanie požadovaného študijného odboru a má najmenej päť rokov pedagogickej praxe. Obsahom takejto skúšky je preukázanie schopnosti uplatniť tvorivé pedagogické skúsenosti pri riešení odborných-metodických problémov výchovy a vyučovania.

3. Priebežné vzdelávanie

Rozsah priebežného vzdelávania pedagógov sa realizuje na základe potrieb praxe, určujú si ho školy, školské zariadenia a ďalšie vzdelávacie organizácie. Náplňou tejto formy vzdelávania je sprostredkovávanie aktuálnych poznatkov, ktoré sú využiteľné a inovačné pre pedagogickú prax, rozvoj a rozširovanie odborných, pedagogických vedomostí a zručností, zmeny v koncepcii výchovy a vzdelávania, ktoré sa realizujú cez záväzné školské dokumenty ako napr. učebné plány, osnovy a taktiež nové právne predpisy v oblasti školstva. Forma priebežného vzdelávania sa končí záverečným pohovorom pred trojčlennou komisiou a vydaním osvedčenia o jeho absolvovaní.

4. Špecializačné inovačné štúdium

Ide o štúdium, ktoré realizujú metodické centrá, Štátny pedagogický ústav a vzdelávacie organizácie v trvaní najviac dva roky. Obsahom štúdia je príprava na vykonávanie špecializovaných pedagogických činností a na výskumnú činnosť. Takéto inovačné štúdium môže učiteľ absolvovať so súhlasom riaditeľa školy a končí obhajobou záverečnej práce pred trojčlennou komisiou. Po úspešnom ukončení štúdia získava učiteľ osvedčenie.

5. Špecializačné kvalifikačné štúdium

Táto forma štúdia je organizovaná metodickými centrami, Štátnym pedagogickým ústavom a realizuje sa v spolupráci s univerzitami, resp. vysokými školami v trvaní dvoch rokov. Štúdium sa končí obhajobou záverečnej práce a pohovorom pred päťčlennou komisiou. Po ukončení štúdia dostane učiteľ osvedčenie. Cieľom

tohto špecializačného kvalifikačného štúdia je možnosť získať spôsobilosť na vyučovanie vybraných aprobačných predmetov pre učiteľov, ktorí spĺňajú požiadavky odbornej a pedagogickej spôsobilosti a získať pedagogickú spôsobilosť na pôsobenie v špeciálnych školách a výchovných zariadeniach pre vychovávateľov a majstrov odbornej výchovy s úplným stredným odborným vzdelaním.

6. Rozširujúce štúdium

Je to osobitný druh štúdia na vysokých školách (univerzitách), ktorým si učitelia rozširujú odborné a pedagogické spôsobilosti v oblasti výchovno-vzdelávacej činnosti v školách. Po absolvovaní vydá príslušná fakulta vysvedčenie o rozšírení pedagogickej spôsobilosti. Týmto štúdiom učitelia všeobecnovzdelávacích predmetov získavajú spôsobilosť na vyučovanie ďalšieho aprobačného predmetu na ZŠ a SŠ, učitelia odborných predmetov na SŠ, ktorí sú absolventmi VŠ neučiteľského študijného odboru získavajú spôsobilosť na vyučovanie všeobecnovzdelávacích predmetov na ZŠ a SŠ. Vzhľadom na súčasné podmienky škôl (nedostatočné ekonomické zabezpečenie, znižovanie počtu žiakov v jednotlivých populačných ročníkoch atď.) sú na učiteľov zo strany školy kladené požiadavky, ktoré súvisia s rozširovaním ich odborných a pedagogických spôsobilostí na ďalšie aprobačné predmety.

Namiesto záveru

V súčasnej dobe sa zvyšuje potreba ďalšieho vzdelávania učiteľov (pedagogických pracovníkov), ktorí by mali flexibilnejšie reagovať na požiadavky vyvíjajúcej sa spoločnosti. Domnievame sa, že ponúkané formy ďalšieho vzdelávania učiteľov zodpovedajú aktuálnym potrebám pedagogickej teórie a praxe.

Nevyriešenou otázkou slovenského školstva zostáva aj finančná motivácia učiteľov. Práca učiteľa je nedostatočne ohodnotená nielen spoločensky, ale aj ekonomicky. Spoločenská prestíž učiteľa je aj napriek jeho vysokej zodpovednosti často krát degradovaná. Preto považujeme finančnú podporu dospelých v ich sebavzdelávacích intenciách, ktorá predstavuje jednu z priorit **Memoranda o celoživotnom vzdelávaní sa** (2000) za spoločensky a individuálne relevantnú. Zostáva nám už len veriť, že sa v plnej miere premietne do reálneho života.

Literatúra

- HOTÁR V., PAŠKA P., PERHÁCS J. et al. 2000: Výchova a vzdelávanie dospelých. Andragogika. Terminologický a výkladový slovník. Bratislava : SPN. 547 s. ISBN 80-08-02814-9.
- KULICH D. 1998: Úlohy celoživotného vzdelávania pri transformácii slovenskej spoločnosti. In Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie k otázkam miestnej kultúry. Bratislava : NOC, s. 7-15.
- Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa, 2000.
- Národný program výchovy a vzdelávania v SR (Milénium), 2001.
- PERHÁCS J., PAŠKA P.: 1995. Dospelý človek v procese výchovy. Bratislava : STIMUL. 157 s. ISBN 80-85697-21-1.
- PETLÁK E. 2005: Zásady pre samoučenie sa žiakov. In Pedagogické rozhľady, roč. 14, č. 2, s. 15-16.
- PORUBSKÁ G., ĎURDIÁK L. 2005: Manažment vzdelávania dospelých. Nitra : SLOVDIDAC. 215 s. ISBN 80-969303-0-3.
- URBANCZYK F. 1970: Didaktika dospelých. Praha : SPN.
- Vyhláška MŠ SR č. 41/1996 o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov
- Vyhláška MŠ SR č. 42/1996 o ďalšom vzdelávaní pedagogických pracovníkov